JOS. KL[illegible]Ň[illegible]

E [illegible]

[illegible]

KYJOVSKÉ[illegible]

Popis okresního hejtmanství kyjovského

Pro školy okresu sepsal
Jos Klvaňa, c. k. ředitel gymnasia

Část prvá (všeobecná)

V Kyjově 1909
Nákladem Karla Antoše, knihkupce
Tiskem Frant. Obziny ve Vyškově

Předmluva.

Knížečka tato určena jest v prvé řadě pro školu a psána tedy tak, aby dospělejším žákům byla pomůckou a čítankou. Rozdělena jest na část všeobecnou, okresu se týkající, a část místopisnou, jednotlivé obce popisující. K tomu připojena jsou i stručná data historická. Dotýká se všeho pro kraj náš důležitého jak jen možno stručně. Opakování různých věcí na různých místech jest jen v zájmu věci samé.

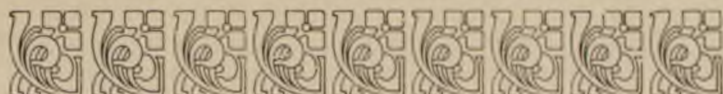
Při sepisování dostalo se mi ochotné podpory od pánů správců škol neb jejich zástupců, od pana předsedy c. k. okresní školní rady Dra. Jos. Wierera i od pana c. k. okresního inspektora Jos. Okouna. Vedle toho od různých úřadů zdejších i ždánských. Těmto i všem ostatním, kdož sebe menších zpráv mně poskytli, vzdávám za ochotu jejich díky nejsrdečnější.

Pomůcek použil jsem: Lexikonu, vydaného c. k. statistickou komisí ve Vídni roku 1906 na základě sčítání lidu r. 1900; Volného topografie Moravy; Dvořákova Dějepisu Moravy, spisů historických a statistických škol. rady Fr. Slavíka o Moravě; obsažného Urbáškova rozebraného domovopisu hejtmanství kyjovského; Vrbasových dějin městečka Ždánic; Tvarůžkovy rukopisné historie Kyjova; některých původních listin a j. v.

Spisku prospěje — protože mnohý výklad a popis ušetří — i mapa okresu pro žáky, již dřívější nakladatel Chrastina ochotně pořídil dle velké nástěnné mapy, která, jak zkušení methodikové moderní pro zeměpis vyžadují, není pouze schematem, než jak možno věrným a proto značně podrobným obrazem kraje, když již obraz ten nemůže býti plastickým a tak ještě názornějším a skutečnosti bližším, jak vlastně by pro každou školu opatřen býti měl.

V KYJOVĚ, v dubnu 1909.

Jos. Klvaňa,
c. k. ředitel.

Okresní hejtmanství kyjovské.

Náš *domov,* t. j. ten milý kraj, který vidíme kolem své *rodné obce*, jest částí *okresního hejtmanství kyjovského*, jež rozkládá se kolem hlavního svého místa, města *Kyjova.*

V tomto městě jest sídlo *úřadu*, kterému v čele stojí c. k. okr. hejtman. Úřad ten, jemuž také „politický úřad“ říkáme, stará se o to, aby ve 52 osadách, jemu přidělených — a ty tvoří právě *území* okresního hejtmanství našeho — v pořádku byly udržovány záležitosti obecní, daňové, školské, bezpečnostní, zdravotnické, vojenské, stavební a j., a má z té příčiny, jak dovíme se v oddíle 17., příslušná oddělení úřední.

Soudní záležitosti a gruntovní č. pozemkové knihy uspořádávají *c. k. okresní soudy* a ty jsou v okresním hejtmanství našem *dva,* jeden *v Kyjově*, a k tomu patří ve východní části okresního hejtmanství 38 osad, druhý *ve Ždánicích*, a k tomu náleží 14 osad v západní části. Na mapce okresního hejtmanství našeho jsou oba zřetelně *čárkovaně-tečkovanou* hranicí od sebe odděleny.

A. ČÁST VŠEOBECNÁ POPISU.

1. Poloha a velikost okresního hejtmanství.

Hejtmanství naše rozkládá se *v jižní části vlasti* naší Moravy a sousedí na severu s Vyškovskem v délce asi 41 *km* a Kroměřížskem asi na 7 *km*, na východě a jihovýchodě hraničí přibližně v délce 37 *km* s Uhersko-Hradišťskem, na jihu na 36 *km* s Hodoňskem a na západu asi na 13 *km* s hejtmanstvím hustopečským.

Celkem má tvar nepravidelně trojhranný. Cípem svým jihovýchodním, u Soboněk, blíží se až na 3 *km* hranicím uherským.

Rozloha okresního hejtmanství kyjovského vyměřena jest na 46.175 *ha* čili 461·75 km^2. A proto, že vlast naše Morava celá měří 22.222 km^2, jest naše okresní hejtmanství asi 48. její díl.

Okresní soud kyjovský sám měří 318·89 km^2, ždánský okres 142·86 km^2.

Většinu okresního hejtmanství kyjovského lze — za jasného ovšem rozhledu — velmi pěkně přehlédnouti s „Veselého kopce“ (vrchu stražovského). Od Vracova až po Dambořice rozkládá se tu pěkný náš kraj před zraky našimi a jen severní část jeho jest kryta lesem. Leč i s Bradla jest po něm pěkný rozhled, s návrší sv. Rocha u Kyjova, od milotických vinic, s nenkovských výšin atd.

2. Složení země.

V okresním hejtmanství kyjovském jsou vrstvy zemské: *pískovce, slepence, písky, štěrky a slíny* vesměs vodami, většinou mořskými, *usazené*,*) neboť nalézáme v nich skořápky a otisky mořských živočichů. Jen cihlářské hlíny a návršní písky kolem Nákla jsou větrem *naváté*, ovšem za dob dávných, a vápencové skalky pod Bradlem a nad Zavadilkou a mramor u Koryčan zase z moře sraženy.*) Tyto jsou také nejstarším a nejspodnějším kamením, které druhdy rozšířeno bylo po celé jihovýchodní Moravě od štramberských vápenců až po Pálavské vrchy. Jsou ze stejné doby jako vápence z nedalekých Cetechovic, které s koryčanskými poskytovaly ve stol. 17. pěkné mramory. (Dle pohoří jurského v Němcích, kde krásně jsou vyvinuty, slovou vápenci jurskými.)

Pískovce našich hor Buchlovských i Ždánských patří k mnohem *mladším* útvarům, t. zv. starším třetihorám. Při okrajích jsou pískovce slepencovité (Stražovský kopec a Světlá u Karlína), ve Ždánských horách *drobivé* a *měkké*, v buchlovském pásmu *tvrdé* a *pevné*, proto na štěrk hojně užívané. U Jestřabic, Blišic a u „zeleného kříže“ nad Koryčany jsou v nich pruhy břidlic křemitých s otisky ryb mořských (t. zv. vrstvy menilithové). Kolem Stupavy jsou i pískovce břidličnaté.

Pahorkatina na Ždánsku složena jest vespod z měkkých pískovců těchto starších třetihor a pokryta slínovitou a jílovitou†) vrstvou mladší. Pahorkatina na Kyjovsku má však ve spodině bílé nebo žlutavé, místy prašnicovité *písky*, někde i modré *slíny*, v nichž tu a tam je ohromné množství bílých mořských skořápek uloženo.

A tyto vrstvy počítají se k *mladším třetihorám*. Že pak v nich ukládaly se, z lesů byvše splaveny, vývraty stromů a průběhem věků změnily se na dřevité *uhlí hnědé*, nazýváme útvar ten také *hnědo-*

*) V moři *usazují* se vrstvy nedaleko břehů a *srážejí* se daleko v hlubinách; ony z hmot donesených řekami nebo z rozbitých skal pobřežních, tyto z látek rozpuštěných ve vodě mořské působením lučebným.

†) *Slíny* obsahují mnoho vápence a nejsou tvárlivé (nedají se hnísti v různé formy), *jíly* mají více písku, méně vápna a jsou tvárlivé — dají se formovati.

4

uhelným. U Medlovic za pradávných dob uhlí toto, tu na den vycházející, nějakým způsobem se zapálilo a vypálilo nadložné slíny na ono červené tvrdé kamení, jímž štěrkují se okolní silnice. Kamení tomu říkáme *jaspis porcelánový*. Se sopečným působením *nemá nic* společného.

V době této bylo v našich krajích, jež s nynějším mořem Černým přes Uhry souvisely, podnebí ještě tak teplé, jako v nynější Italii, čemuž nasvědčují zkameněliny, jen v teplých mořích domácí.

Ostatní povrchové vrstvy okresního hejtmanství kyjovského patří k t. zv. *čtvrtohorám* a sice převážně *starším z doby* t. zv. *ledové.* V době té nevysvětleným dosud způsobem pokryla se sev. Evropa až po Krkonoše a Sudety ledovci ze Švédska přicházejícími, a teplo našich krajů snížilo se tak, že rovnalo se teplu, jež je nyní v Laponsku. Tehdy *větry* letní nafoukávaly z hor nynější *žluté hlíny cihlářské* a nad Miloticemi a v Doubravě přefoukávaly s místa na místo *písky,* které po vytracení se moře třetihorního zůstaly tu až do nynějška (písky přeletavé jako na poušti Sahaře). Jen mezi Svatobořicemi a Skoronicemi jsou z doby té štěrky a písky ostré, *sladkými vodami nanesené* (Liščí kopec).

Nejnovějších nánosů (t. zv. *mladších čtvrtohor*) jest u nás málo, neboť naše potoky a říčky mají málo vody a málokdy se rozlévají. Nánosy takové jsou jen u samých nynějších potoků a říček a vystupují hlavně jako písky nebo štěrky nejnovější.

3. Horopis.

V okresním hejtmanství našem rozkládají se v severní části *hory* (nad 400 *m*) a *pahorky* (návrší, mezi 400—200 *m*), které k jihu přecházejí v nížinu vracovsko-mistřínskou (pod 200 *m*), za níž opět jest vyšší rovina písečná kolem Nákla.

Pohoří vstupuje k nám z Hradišťska mezi Osvětimany a Stupavou t. zv. *horami Buchlovskými*, kteréž jsou větví hor Chřiběcích č. Maršových. Proto, že pohoří to skládá se z pískovce tvrdého, tvoří pěkné homole, místy i skaliska (Kozel velký a malý) i hřebeny (Holý kopec), jež sklánějí se na západ i na sever a jih a většinou pěkným lesem pokryty jsou. Nejvyšším bodem jest tu vrch Ocásek (553 *m*). Vrchů nad 500 *m* jest ostatně celá řada (viz na mapce).

Půvabné severojižní údolí Haluzické dělí hory Buchlovské od *Ždánského lesa*, při hranici ždánské se táhnoucího a ve vrchu sv. od Ždánic až 442 *m* vysokého. Protože Ždánský les skládá se z pískovce měkkého, jest i nižší, povrchu oblejšího. I on jest pokryt většinou pěkným lesem listnatým. Obě části, i Buchlovské hory i Ždánský les, chovají v lůně svém plno půvabných údolíček se studánkami a míst, z nichž nejpamátnější jsou: hájovna na Vršavě,

Zavadilka a býv. Kameňák na Moravansku, kaple sv. Klimenta, Zdravá voda u Koryčan, údolí Haluzické, Zdravá voda u Žarošic a jiných více.

Jižní svahy obou pásem přecházejí ve vlnitou, slínovitou a místy jílovitou *pahorkatinu*, poli a v příhodných místech i vinicemi pokrytou, do *nížin* u jezer vracovských a milotských při Kyjovce na Kyjovsku a při Trkmance na Ždánsku, kdež všude jsou více méně dobré louky, na Milotsku a Vracovsku i porůzné lesíčky.

Za Miloticemi a Vacenovicemi zvedá se k Náklu (266 *m*) krajina zase nad 200 *m* a sice v písčitou rovinu Dubňansko-vacenovskou, kteráž však od Růdníku klesá a sice k Moravě, pokryta jsouc v Dúbravě lesem dubovým a borovým.

Úpatí svahu nad řekou Moravou u Malého Závidova při Sobonkách jest vůbec nejnižším bodem okr. hejtmanství našeho (167 *m*).

4. Vodstvo.

Množství a směr vod nynějších řídí se v prvé řadě povahou půdy zemské. Nepromokavé nebo tvrdé vrstvy vodu zadržují a nutí ji odtékati v pramenech nebo tvořiti močály a jezera. Vodám běhutým pak trhliny, za pradávna v kůře zemské vytvořené, směr vykazují. Proto jsme napřed pojednali o složení země.

Stojaté vody jsou na hejtmanství kyjovském hlavně u Vracova, Vacenovic a Milotic a sice močály (marastě), jezera a rybník Písečný, kde ve spodině jsou nepromokavé slíny mladších třetihor. Vody *běhuté* sbírá většinou říčka *Stupavka*, skoro středem okresu tekoucí. Vyvěrá „pod Vlčákem“ v Chřibecích horách na Hradišťsku a vstupuje u Staré Huti na okres náš. — Zprvu teče směrem západním a teprve u Snovídek obrací se na jih. Od Kyjova slove Kyjovkou a za Mistřínem vstupuje na Hodoňsko. Celkem teče územím hejtmanství našeho asi 28 *km*. Až v Rakousích u Cahnova vtéká do Moravy. Na svém toku žene mnoho mlýnů. U Svatobořic a Mistřína byl tok její poslední dobou značně regulován.

Z potoků, jež Stupavka u nás přijímá, jest největším *Moštěnka*, u Zavadilky vyvěrající. U Kelčan spojuje se s potokem *Hruškovským*, od Osvětiman tekoucím, a vtéká u Palánku (na již. hranici okresu) do Kyjovky. I tok Moštěnky, protože hlavně u Milotic povodněmi škodíval, byl poslední dobou od Vlkoše až po ústí upraven. Také Moštěnka a potok Hruškovský ženou řadu mlýnů.

Na Ždánsku sbírá vody *potok Ždánský*, vyvěrající pod „Červeným křížem“. Z okresu vystupuje při styku okresu hodoňského a hustopečského.

S ním rovnoběžně teče *potok Spálený*, od Archlebova přicházející a spojuje se se Ždánským v rovině bývalého jezera Kobylského. Od Pavlovic sluje *Trkmankou* a ústí pod Podivínem do

Dyje. Mlýnů vodních jest na Ždánsku pro nestálost vody (měkké pískovce déšť více hltají než zadržují) málo. I z těch, co bývaly, jest mnoho zrušeno, mezi jinými i „Spálený mlýn“ sev. od Násedlovic, u něhož po bitvě u Slavkova r. 1805 smlouvali příměří Napoleon a císař František I.

Za to je na Ždánsku mnoho mlýnů povětrných.

Zmínku musíme na konec učiniti i o našich vodách *podzemních*, v dolech uhelných známých. Vrstvy písečné nad uhlem totiž skorem všechnu vodu povrchovou propouštějí, kdežto uhel a vrstvy slinité, uhel často doprovázející, je zadržují. A proto se vody ty v dolech zpravidla ve velkém množství hromadí a nutno je odtud nákladnými stroji vyčerpávati. Místy dokonce i dolování znemožňují.

Ze slinitých vrstev mladších čtvrtohor vytryskují tu a tam vody, které po shnilých vejcích (plynem sírovodíkovým) smrdí a léčivé jsou. Někde z nich prýští i prameny vod železitých, hlavně v močálovitých lukách. *Studny* vynikají u nás jen v některých krajích dobrou vodou. Většinou mají vodu tvrdou, obsahující sádrovec. Někdy zapáchají sírovodíkem. V některých osadách je i nouze o vodu studničnou (Bukovany, Karlín) a vodu nutno vodovodem přiváděti.

5. Podnebí.

Okresní hejtmanství kyjovské patří, protože chráněno jest od severu horami a k jihu zase jest otevřeno, *k nejteplejším* krajům Moravy. Zima nebývá tu skorem nikdy tuhá a sníh málo kdy dlouho se udržuje. Poslední dobou pouze v r. 1894—95 a v r. 1908—9 byla zima delší a tužší. Průměrná roční teplota jest asi 8·8° C*), největší zima bývá, ač teprve za mnoho let jednou, až —20° C; největší teplo až +36° C (Ždánice 14. 7. 1884). Obce okresu kyjovského na severozápadním svahu hor Buchlovských (na Koryčansku) mají ovšem studenější podnebí, protože proti severu nejsou chráněny. Tu také žně až o 14 dní později začínají než v okresu ostatním. Také se na Koryčansku nedaří réva, kteráž jinak po celém okresu se pěstuje se zdarem. Teplota průměrná je tu jen 7·5° C Dešťů nebývá u nás příliš mnoho. Kdyby se vrstva vody jejich za rok sečítala, byla by 400 500 *mm* vysoká, kdežto na severní Moravě padne dešťů přes 1000 *mm*.

Větry vanou většinou severozápadní až severní a jižní. Také západní jsou dosti hojné; vzácné jsou východní.

6. Nerostectvo.

Na nerosty jest kraj náš celkem chudý. Nejdůležitějším nerostem jest u nás *hnědé uhlí*, kteréž v nižších polohách Kyjovska

*) Průměrná teplota Moravy 6·9° C.

(nikoliv ale Ždánska) nalézá se skoro všude. Téměř všude jest napřed slabý vrchní plást uhla, kterýž hlavně na polích skvrny tmavé tvoří; doluje se však jen hlubší, pravidelně 3—4 *m* mocný plást, v různé hloubce se nalézající. Tento vychází kolem Šidlen (vinic) milotských na den*) a také již od Stavěšic směrem k dolu Mašinskému. Ornici barví tu všude na tmavohnědo. U Kelčan a Kyjova dobývá se uhel většinou vodorovnými štolami. Nově začíná se dolování zkoušeti u Žeravic a Stavěšic, kde doly již bývaly, a brzy bude se dolovati asi nad Miloticemi, kde za výborných okolností flec (plást) uhelná r. 1908 dovrtána. Velice jest na závadu dolování voda důlní, jejíž množství je všude veliké. V dole u Milotic prý jí nebude.

Celkem vytěží se v dolech kyjovských a kelčanských ročně přes půl druhého milionu metr. centů uhla.

Jinak poskytuje okres náš jen kámen stavební (špatný, pouze do základů) a štěrk silniční v různých lomech, hlavně v horách. Ze slepenců dobývá se štěrk na Stražovském kopci Tu obsahují slepence i černavé koule *hnědele*, kterážto ruda železná před dávnými lety ve Stražovicích i na železo se pálila (Šmelcovna). Pískovec kamenický dá se zpracovati jen v Březovicích, protože jest tu tvrdý a pevný. Dlažební pískovec láme se u Lovčic.

Památný jest červený (někde šedý a černý) tvrdý porcellanový jaspis u Medlovic.†) Vápený kámen jest vzácný a nahodilý (Kameňák, Zavadila a druhdy u Koryčan).

Cihlářská hlína pravá a dobrá jest jen pod horami (Sobůlky, Jestřabice a Ždánsko). Jinde jest to vlastně jen žlutá prašnice (mladších třetihor), která se musí smísiti se slínem, aby dala cihly, a to nevalné jakosti. Písek drsný, sladkovodní, na maltu dobývá se u Svatobořic naproti nádraží a v řece Stupavce. Místy také v Šardicích. Ostatní bílý, jemný písek, původu mořského (z mladších třetihor), nehodí se dobře na stavby, neboť malta z něho nedrží, za to dobře do sklárny. Přes to se v četných lomech dobývá.

Připomenouti dlužno, že na mnohých místech poblíž uhlí hnědého jest ve vrstvičkách i v ojedinělých krystalech rozšířen čirý na povrchu zažloutlý sádrovec, který se pěkně dá v jednom směru štípati. Je ho však málo, proto se na pálení sádry (gypsu) neužívá.

7. Rostlinstvo.

Na povaze půdy a podnebí velice závislo jest rostlinstvo té které země Na rostlinstvu závisí zase živočišstvo. A možno říci, že u nás i zvířectvo i rostlinstvo jest pozoruhodno svým *jižním* rázem.

*) Nejkrásněji možno viděti tento plást ve srázu, nad t. zv. Bezedníkem u Čejče v sousedním hejtmanství.

†) Viz stranu 5.

Až k nám zasahují od Černého moře zvláštní ostrůvky *jižního* rostlinstva, rostou tu i mnohé rostliny solimilovné (slanobýl) a v močálech celá řada pěkných rostlin vodních (vachta hořká, suchopýr). V písčitých místech rostou rostliny písečné (žlutá protěž, koniklec luční). Lesy naše mají celou řadu krásných a vzácných rostlin (třemdavu, střevíčník a rozmanité vstavače, sasanku lesní, hořec brvitý, mochyni, kosatec skvrnitý a j.). Bohužel, že rostliny ty bývají od nerozumné mládeže zbytečně pleněny, tak že mnohé již vymizely. Taktéž mnoho rostlin z ciziny zavlečených je u nás; tak jihoamerická řepeň trnitá (přišla s vlnou ovčí), vesnovka prorostlá z Uher, heřmánek cizí z Bosny a jiných více.

Z tajnosnubných rostlin památna jest kapradina vratička obecná na mezích u Kyjova a Kostelce. V lesích jest plno lišejníku sobího a různých mechů, hlavně rokytu lesklého. Z hub uvésti dlužno vedle známějších císařku jedlou, různé druhy smržů a chřapáčů a vzácný, vonný lanýž černý, jenž r. 1908 na podzim na trhu v Kyjově se objevil odněkud ze Ždánských hor.

I pěstované rostliny dodávají určité tvářnosti okresnímu hejtmanství kyjovskému, hlavně réva ve vinicích, pole kukuřičná, lány ligrusu č. esparsety, zvláště v době květu a j. Konopí se již málo pěstuje, chmel vůbec vymizel z okresu, ač druhdy pěstován dosti hojně a dobré jakosti. Pšenice, výborná réž a ještě výbornější ječmen, z okopávanin cukrovka a brambory, hlavně z písčitých míst velmi dobré, jsou obvykly.

U Vracova pěstuje se hojně všeliká zelenina, u Milotic na panském i chřest (špargl) ve větší míře.

Lesy jsou většinou listnaté (buk, habr, dub a bříza), nověji však zakládají se převahou jehličnaté (smrk a borovice). Ovocného stromoví je hlavně na jižním svahu hor hojnost a výborného. Třešně nejlepší jsou z Lovčic, Moravan, Březovic a od kyjovských silnic; ořechy od Stražovic, jablka od Újezdce, Osvětiman a Ždánic.

U Milotic pěstuje se na velkostatku se zdarem i vrba košařská. Louky nejsou na okrese valné, a mnoho sena dováží se z Pomoraví. Pastvin ubývá, a rozkládají se hlavně v písčitých rovinách. Jen na Moravansku a v horách jsou pěkné „paseky“, kde se dobytek přes léto i salašnicky chová.

8. Zvířectvo.

Na rostlinstvu závislo jest, jak řečeno, zvířectvo. To má i u nás ráz hodně jižní, kterýž ovšem jen znalec a sice především v drobném tvorstvu postřehne.

Na Milotsku najdeme na příklad ve vinicích v létě kudlanku nábožnou, jinak až ve Štýrsku hojnější, ve vinicích Malínech nad

Žarošicemi křísa*) obecného (cikádu), teprve za Alpami v již. Tyrolsku a u moře rozšířeného. Také jižní ještěrka zelená a úžovka hladká jest pro kraj náš význačná. Ve studánkách u Kostelce a Sobůlek i Bukovan najdeme pijavici lékařskou i lékarnickou, do lékáren z Uher dováženou, atd.

Z domácích zvířat pěstuje se hojně skot i kůň a vepř, poměrně však, k potřebám nynějším a k ostatním poměrům hospodářským, celkem přec jen málo. Skot jest většinou červenostrakatý rázu kravařského a bernského, jen v milotickém dvoře černostrakatý, hollandský. Pro zušlechtění skotu pracují i několikerá hospodářská družstva i hospodářský spolek kyjovský. Koňstvo se zušlechťuje hřebci erárními a jest hlavně kolem Kyjova pěkné, rasy většinou studenokrevné aneb poloteplokrevné. Vepř pochází již skoro všude z plemene yorkširského. Poslední dobou počíná se pěstovati hojněji i králík domácí (hlavně strakáči, belgičtí obři a stříbřití), především vlivem učitelstva.

Také drůbež pěstuje se stále víc a více po venkově, protože mnoho vynáší. Husy toulonské (šedé) i emdenské (bílé) nejsou více vzácností. Zvláštní druh husí bílých, střapatých vyskytuje se v okolí Kyjova. Kury a holubi druhů přerozmanitých chovají se vedle krůt (moráků) a perliček.

Ryb je na okrese málo, protože vody jsou jen malé a nestálé. Řízek a běličky, tu a tam pod splavy štika — toť vše. V milotickém rybníce pěstují se rozumným způsobem výborní kapři. V horských potocích mohl by se pěstovati i pstruh, jakož jest na Stupavě (Stříbrný potok).

Včelařství se vzmáhá majíc na okrese mnoho dobrých podmínek a také mnoho milovníků, hlavně mezi učitelstvem.

Z divokých druhů zvířat uvésti dlužno jeleny a srnčí. Jeleni, žijíce v Buchlovských a Ždánských horách úplně volně, dorůstají značné velikosti. Také do Nákla přebíhají z Hodoňska. Z ostatních ssavců hojnější jsou zajíc, králík a sysel. Liška, vydra a jezevec jsou vzácni.

Ptactva na okrese stále ubývá. Zánikem rybníků zmizelo hojné druhdy ptactvo vodní, hlavně kachna divoká. Brodivého ptactva je málo, pouze sluka lesní, kozlík (na lukách u Mistřína) a čejka bývá hojnější. Z kurovitých pěstuje se bažant dosti hojně a ošetřuje se koroptev. Tetřívek, v Buchlovských horách druhdy žijící, úplně u nás vymizel. Z ostatního ptactva je častý poměrně ledňáček u potoků, rákosník u rybníka milotského, slavík v listnatých lesích a drozdovití ptáci na tahu jarním i zimním. Z dravců jest nejčastější poštolka, krahujec, ostříž a užitečná káně.

Z obojživelníků zmínky zasluhuje žlutočerný mlok zemní a čolek vodní.

*) Na Archlebovsku říkají mu „crčák."

Ze hmyzu kromě jmenovaných uvésti dlužno užitečného brouka krajníka pižmového (protože hubí housenky), velkého bíle skvrnitého chrousta valcháře (říkají mu mlynář), o prázdninách na kaštanech létajícího, častého smrtihlava, páví oko noční a škodlivou (v době poslední) bekyni velkohlavou a zlatořitnou.

V potocích, hlavně horských, žije dosti hojně rak říční, ale hubí se často nerozumně, protože se chytají samičky a ráčci malí, nemající předepsané délky těla 8 *cm*.

9. O člověku pravěkém a předvěkém.

Člověk objevil se na zemi jako poslední, nejdokonalejší tvor. Prvého člověka, neumějícího psáti, známe ovšem jen ze zbytků, jež nám v zemi tu a tam zanechal. Podle těch odíval se nejprvnější člověk z t. zv. doby ledové kožemi a užíval jako zbraně kostí obroušených a hrubě otlučených kamenů. Podobal se poněkud i zevně i životem nynějším Eskymákům a Laponcům a živil se lovem. Doba jeho nazývá se *starší kamenná*.

Když se u nás podnebí zase oteplilo, ustoupil na sever a na jeho místo přišel jiný rod lidí, obratnějších, v oděvu často již tkaném, choval domácí zvířata, stavěl si obydlí — kdežto dřívější hlavně v jeskyních se ukrýval. Zbraň měl sice také zprvu kamennou, ale byly to pěkně vrtané a hlazené mlaty (*mladší doba kamenná*), později bronzovou (*doby bronzů*), na konec i železnou.

Také nádobí si robil: zprvu z volné ruky, později na kruhu hrnčířském a buď do šeda je vypaloval, tuhou černil a rýhami i důlky různě zdobil nebo (později) i do červena pálil a někdy i maloval.

Mrtvé buď spaloval a zbylé kostičky jejich v popelnicích (nádobkách) do pohřebišť ukládal, nebo pohřbíval často skrčené a na straně ležící. I šperky z bronzu později nosíval, někdy i ze zlata, ze skla i jantaru, zdaleka ovšem obchodem přinesené. Usazoval se v nížinách a jen v dobách nebezpečí uchyloval se na návrší, jež ohrazoval příkopy a náspy (hradiska). U nás jest mnoho a zajímavých památek po člověku předvěkém a je záhodno stále po nich pátrati a každý nález ohlásiti buď starostovi nebo učiteli, kteří ostatní dále zařídí, aby památka se neztratila a na pravé místo se dostala.

Nádobky nemají se rozbíjeti, zelené bronzové šperky i jehlice a náramky nemají se zeleného povlaku zbavovati, neboť ten dokazuje jejich stáří. Také zlato v nich hledati jest marno, neboť zlato udržuje vždycky i v zemi krásnou svoji barvu a tím se od bronzu, většinou na povrchu zeleného, na první pohled liší. Tu a tam nacházejí se v zemi i peníze, často římské z prvého a druhého století po Kr. Je-li jich více pohromadě, mají se také pohromadě udržeti.

Od předvěkých hradisk (na př. u sv. Klimenta, na Stražovském kopci) nutno odlišovati tvrze, hrady a hrádky i stráže z prvních století druhého tisíciletí po Kr. (Bohuslavice, Ždánice, Nechvalín, Kelčany, Sobůlky, Šardice, Vlkoš a j.). Ty jsou již z doby, o níž jsou psány dějiny.

10. Dějiny okresu.

Řečtí a římští spisovatelé podali nám nespolehlivé zprávy, že v našich krajích po různých kočovných národech usadili se brzy po narození Kristovu v sousedství Římanů *Kvádové,* národ gallský. Římské posádky rozloženy byly až po Dunaj. Kvádové byli od Římanů po delších bojích za císaře *Valentiniana* (364 - 375 po Kr.) poraženi u *Karnunta*, při výtoku Dunaje do Uher. Po nich zase různí stěhovaví národové Moravou táhli při t. zv. *stěhování národů.* Koncem šestého století usadili prý se v našich vlastech na trvalo kmeny české.

Jiní učenci dovozují, že slovanské kmeny žily u nás od nepaměti a bývaly jen podmaněny různými kočovníky, naposledy Avary, národem asijským. Od těch osvobozeni byli na čas od *Sáma* (622—662), na dobro pak od Karla Velikého, který kočovníky ty roku 795 úplně zničil. Teprve potom zvedla se Morava a její první kníže byl *Mojmír* (826—846). Za synovce a nástupce jeho *Rostislava* povoláni byli na pokřestění Moravanů svatý Cyril a Methoděj z Cařihradu na Velehrad, hlavní město Moravy. A tehdy založen i *klášter sv. Klimenta* u Osvětiman.

Velko-moravská říše zanikla mečem Maďarů, rovněž kočovníků asijských, a sice v bitvě u Prešpurka r. 906. Že pak Maďaři hlavně v našem kraji potom krutě řádili, dá se mysliti. Lid a kraj oddechl si teprve po jejich porážce na Lechu r. 955, ač přes to naše krajiny i později častokrát od Maďarů, v Uhrách zatím usedlých, byly drancovány.

Morava až za Oldřicha, knížete českého, r. 1031 připojena k Čechám. Jakkoliv zákon Břetislava, syna Oldřichova, o nástupnictví na trůně českém (stařešinský) měl za následek časté půtky mezi Přemyslovci, přece vše to netýkalo se kraje našeho, který téměř vždy patřil k údělnému knížectví olomouckému až na dobu krátkou, kdy v Břeclavě utvořena župa zvláštní a Kyjovsko k ní přiděleno.

Za to velice trpěl kraj náš různými válečnými výpravami již od 13. století. Tak při v pádu Tatarů r. 1241 od severovýchodu a Kumánů z Uher r. 1252, 1271 a 1273. V klidných dobách prvých Lucemburků zvedal se kraj. Z té doby pocházejí zajisté *práva horenská* (vinohradní zákony) našich městeček Ždánic a Žeravic.

Bratr Karla IV. Jan rád se zdržoval na Cimburku a objeviv sešlý kostelíček sv. Klimenta obnovil jej a proboštství při něm založil.

Za Václava IV. šířil se husitismus i do našich krajin a ve válkách husitských tím i kraj náš mnoho trpěl. Ve Veselí a Strážnici sídleli totiž hlavní vůdcové husitství jihomoravského Hašek z Valdštejna (v Ostroze a na Veselí) a Petr Kravař (ve Strážnici). Ti r. 1421 zbořili Velehrad i sv. Kliment. Proti nim vystupoval prudce Jan, biskup olomoucký, jsa v tom hlavní oporou císaře Zikmunda a vévody Albrechta Rakouského, kteří oba plenili a pustošili kraj náš jak jen mohli. Proti nim táhl roku 1428 naším krajem Prokop Velký do Uher. Velký vpád učinil k nám r. 1431 Albrecht Rakouský, když do Čech konána byla z Němec veliká výprava proti Husitům. Husité moravští vytáhli proti Albrechtovi, ale ten vydrancoval a vypálil kraj náš a 50 měšťanů kyjovských dal upáliti.

R. 1468 přišly nové útrapy, když král uherský Matyáš táhl proti Jiřímu z Poděbrad a zpustošil více jižní Moravu, než kdo jiný před ním a po něm.

Teprve na to těšil se kraj náš na čas míru a zkvétal, ačkoliv celá řada osad i ve století 16. zůstala pustých. Ale hned počátek 17. století byl smutný. Vtrhli k nám z Uher r. 1605 přívrženci Bočkaje, který vzbouřil se proti Rudolfovi I. a vypálil jižní Moravu. Rok na to byl velký mor a r. 1618 začala válka třicetiletá. V ní i po ní Kyjovsko hojně trpělo, neboť bylo tu mnoho protestantů i českých bratří, ano i novokřtěnců (pabárů), na př. v Dambořicích, kteří všichni pro svoji víru pronásledováni a vypuzováni byli. Ještě r 1658 Březovice, Medlovice, Újezdec a Syrovín byly většinou opuštěny, Kelčany ještě r. 1666. Zašly pak osady Ronšperk u Březovic, Hostašov u Čeložnic, Chlístový u Kyjova, Lneníky a Starosko u Moštěnice, Hořenčice a Chornice u Žeravic, Slušice u Jestřabic, Černíkovice a Vážany u Koryčan, Borky u Ježova, a z Moštěnic zůstal jen dvůr, jakož i z Hruškovic. Haluzice zašly až na mlýn, z Jiřikovic a Borků u Milotic zůstalo jen jméno polí. Skoronice zpustlé zalidněny teprve r. 1660 z Kunevaldu u Nov. Jičína. Starý Mistřín zanikl a teprve r. 1656 založen poblíž Mistřín nynější. Vlkoš i Svatobořice byly úplně opuštěny. Podobně i na Ždánsku celá řada osad zanikla: Bohutice a Staré Násedlovice, Šenov, Senstráž, Purmanice u Želetic a j.

I to co zůstalo bylo většinou opuštěno. Tak na př. Koryčany měly r. 1656 jen 31 domů osedlých a 102 pusté, Svatobořice 8 osedlých a 47 pustých atd.

R. 1663 vpadli k nám *Tataři* t. j. část tureckého vojska, které při dobývání Nových Zámků nad Nitrou i po něm do našeho kraje přikvačilo a z mor. Slovácka na 40.000 lidí do zajetí odvedlo. U nás popleněny tehdy nejvíce Osvětimany a Březovice.

R. 1680 přišel na Moravu opět mor, po němž i v Kyjově velká část domů zůstala opuštěna. Sotva však kraj náš koncem století se trochu jen zotavil, již zase r. 1704 až 1709 vpády činili

Kurucové č. křižáci uherští, vojsko to Rákoczyho II., odbojníka proti cís. Leopoldu I., a zpustošili zase množství osad, u nás Vacenovice, Milotice, Svatobořice, Mistřín i Šardice a připravili tisíce lidí o život i statky.

R. 1709 byla neobyčejná zima a po ní hlad, a r. 1710 i mor. Pak zase byl klid dlouhý, třebas že r. 1742 přišli Prušáci do Kyjova, jejž na 8 dní obsadili, 3000 zl. výpalného vynutivše.

Doba Josefa II. přinesla lidu poddanému osvobozením anebo alespoň uvolněním hmotným i duševním*) mnohou útěchu a položila začátek k národnímu probuzení. Útrap větších zase zakusilo hejtmanství naše až za válek Napoleonských, hlavně r. 1805 a 1808. Táhlať tudy vojska francouzská i ruská a zle rabovala. Jediné Kyjovsko zaplatilo Francouzům 35.000 zl. I Rusové zle s lidem zacházeli, jak píše farář kyjovský Dedek v pamätní knize obce Sobůlek. Po bitvě u Slavkova dne 2. prosince 1805 viděl kraj náš raněné Rusy, Francouze i Rakušany. U „spáleného mlýna“ poblíž Žarošic umlouvali po bitvě Napoleon a František I. příměří. Války ovšem zubožily lid i peněžní poměry zemí a státu. Vláda stáhla r. 1810 i všechno zlaté a stříbrné náčiní kostelů, aby odpomohla nouzi, ale cena peněz přece stále klesala a drahota vzrůstala. V Kyjově stála r. 1810 míra pšenice 80 zl.!

Konečně 20. února 1811 vydán patent, dle něhož cena peněz stlačena na pětinu. Všichni lidé byli ožebračeni, bohužel beze zvláštního zlepšujícího účinku na úpravu státního dluhu, válkami ohromného.

R. 1831 přišla k nám z Ruska po prvé cholera – pod tímto jménem — a sice koncem září a dosti v kraji našem řádila, stejně jako druhá cholera r. 1836.

Rok 1848 změnil veškerý život obyvatelstva. Zrušiv robotu ulevil lidu, odstraniv dřívější jeho poddanství vrchnostem vyrovnal značně různé stavy. V první chvíli působilo vše zpříma opojení, neboť robota byla často velice tíživá. Z každého gruntu musel hospodář za vlády vrchnostenské posílati lidi na panskou práci po určitý počet dní do týdne (robota pěší) a často i dobytek tažný poskytovati (robota jízdná) a sice tehdy, kdy se vrchnosti zalíbilo — ovšem před prací na vlastních pozemcích. Archlebští sekali led do panských sklepů, Lovečtí chytali panstvu ryby. Někde dávali panstvu slepice, jinde vejce a pod. Na daně odváděly se různé desátky t. jest desátý díl úrody. Za to měla vrchnost právo soudcovské i politické. Lid žil velice skromně, často i bídně a trpíval hladem a pak i nemocemi. To vše po r. 1848 pominulo a nahraženo novými řády do dneška více méně platnými. Vše upraveno cís. patentem ze dne 5. července 1853. Poddaní vrchnostem zaplatili jednou

*) R. 1781 vydal císař Josef II. t. zv. *toleranční patent* o volnosti vyznání víry a r. 1782 patent o *zrušení nevolnictví*.

pro vždy jakousi celkem nepatrnou odškodněnou, a tyto zase poddaným za různé své povinnosti na př. dodávání dřeva potřebného.

Cholera objevila se po každé válce, tedy i r. 1848, po válce krymské r. 1855 a po válce pruské r. 1866.

R. 1848 stal se Kyjov sídlem okresního hejtmanství a okres. soudu. R. 1850 zřízen okresní soud ve Ždánicích. Začal nový život. Obchod, hospodářství i průmysl se zvedl. R. 1844 otevřeny hnědouhelné doly v Kyjově, r. 1858 sklárna firmy Reich a spol. u cesty ke Kostelci. Také silnice ve stol. 19. zřizovány. R. 1834 vystavěna silnice z Kyjova přes Rochus, r. 1842 otevřena slepá dosud ulice mlynářská (vedle piaristů) silnicí do Koryčan, r. 1852 vystavěna silnice ze Ždánic do Bučovic. — Ždánský i kelčanský cukrovar založen r. 1862.

Roku 1866 zkusil kraj náš naposledy, třeba jen na krátko, útrapy válečné, hlavně přípřežemi. Prušáci po vítězné bitvě u Král. Hradce 3. července 1866 valili se na Moravu a v polovici července byli již u nás. Chovali se však celkem slušně. Po příměří, dne 22. července v Mikulově uzavřeném, pomáhali lidu dokonce i při polních pracích. Mnozí byli Poláci a dovedli se ovšem s lidem dorozuměti. Dne 23. srpna uzavřen konečný mír v Praze a po válce zůstala jen cholera.

Nový ústavní život počal se rozvíjeti teprve v letech šedesátých minulého století. S ním ovšem také vznikly různé nové věci, důležité pro vzdělání i pro hmotné poměry lidu. Vznikaly hojně nové školy (viz odd. 12), zakládány záložny a spolky, které hlavně pro národní probuzení našeho lidu měly důležitost.

Ve Ždánicích vznikla r. 1868 záložna a téhož roku tamže i podnikatelský spolek dělníků a občanů „Včela“. V Kyjově založen „Čtenářský spolek“ r. 1864 a záložna r. 1873. Přes to, že v Kyjově byla ode dávna převážná většina česká, byla správa města ve stol. 19. německá. Teprve r. 1897 přešlo město zase do rukou českých a nastaly ony utěšené poměry, které panují nyní, a které na celý kraj zajisté blahodárně působí. Četnými školami a spolky vzdělání se zvětšuje i uvědomění roste, hospodaření se zlepšuje a záložen rozmanitých přibývá.

11. Obyvatelstvo nynější. Národnost jeho, nářečí, kroj. Povaha, tělesnost a původ.

Obyvatelstvo okresního hejtmanství kyjovského jest téměř vesměs *české* národnosti. Při posledním sčítání lidu r. 1900 napočítalo se v hejtmanství našem 49.090 Čechů a 947 Němců. Pravých Němců jest na okrese velice málo a jsou hlavně v různých úřadech státních i vrchnostenských a průmyslových závodech zaměstnáni. Většinou se k nim hlásí židé. Český lid na Kyjovsku mluví

nářečím *slováckým,* na Ždánsku *hanáckým.* Obojí snadno rozeznáme dle toho, že Hanáci říkají: „só, budó, (bodó)“, Slováci „sú, budú“. Nad Kyjovem leckdes říkají „pěknej, dobrej“ místo slováckého „pěkný, dobrý“ nebo hanáckého „pěkné, dobré,“ a to vlivem osazování se Čechů z král. českého v osadách spustošených po válkách. Pravé slovácké nářečí mají Svatobořice, Mistřín a Šardice, a to vyznačuje se hlavně pěkným, tvrdým l (na př. spaduy spadly). Ve Skoronicích, Kostelci a Bohuslavicích jest zvláštní, hrdelné, tvrdé l (na př. ve jménu Šalša), původu německého (kolonisté němečtí od Nov. Jičína); ve Vracově mají zvláštní, příliš měkké l.

Kroj venkovského lidu přes to, že se bohužel ponenáhlu kazí a tratí, patří k *nejkrásnějším* na celé Moravě, ba i v celém Rakousku. Bez kroje nosí se vlastně jen okolí měst Kyjova, Ždánic, Koryčan a Osvětimany, Žeravice a Bohuslavice.

I kroj možno rozeznávati u nás *hanácký a slovácký,* hlavně v neděli a svátek, neboť muži, především řemeslníci, oblékají kroj zpravidla jen ve svátek.

Hanácký kroj rozšířen jest na celém Ždánsku mimo Karlín. Na Kyjovsku nosí se po hanácku jen Stražovice a Stavěšice, přifařené do Želetic. Kroj tento vyznačují u ženských velké, nabírané obojky (krejzle), u mužských kloboučky krepinkami, housenkami a špendlíky ozdobnými až do vrchu vyšperkované. Kroj tratí se hlavně u mužských, kde koženice žluté a pestré kordule jsou již vzácností. I ženské odkládají pěkné vázání šátku na rožky; také nosí se skorem vesměs šněrované botky.

Slovácký kroj jest několikerý. Jiný jest na Osvětimansku: v Syrovíně, Medlovicích, Újezdci a Hostějově, podobaje se starému kroji doláckému č. dolskému kol Uh. Hradiště; jiný zase v osadách severně a východně od Kyjova, jiný v obcích jižně od Kyjova, odchylný v Šardicích a Mistříně a zcela zvláštní ve Vracově. Starý kroj žeravský, poloměstský již dávno zanikl, právě tak jako bohuslavský.

Hlavní známky krojů těchto již neznalci nápadné jsou:

1. Na Osvětimansku nosí ženy černé, sevrapené „šorce“ místo sukní, rukávce mají límeček a přednice *pestře* vyšívané, kordulky se stříbrnými portami. Kožich ženský jest *dlouhý,* bílý. Mužští nosí již jednoduché nohavice a kožichy dlouhé „dubenné“ (hnědé) s bílým, hustým, válcovitým beránkem kol krku.

2. Na *Vracovsku* nosí také takový kožich, ale oblek jest zvláštní, tmavomodrý, prý rázu staropruského. Vracov totiž obsazen byl ve století 17. většinou Němci z Prus. I tu málo dávných žlutých koženek uvidíme. Ženy ve Vracově nosí modré, tištěné sukně, modré fěrtušky s červenými haraskami (pentlemi), dlouhé kordule, rukávce s malým oboječkem, punčochy červené a střevice, zřídka již boty.

3. V osadách severně od Kyjova, od Kyjova po Březovice a od Bukovan po Skoronice, nosí ženské kratičké červené *kanajasky* nebo *satýnky*, o svátcích černé nebo zelené, dole modrým pruhem zdobené *sukně*, vrapené čižmy, krátké, červeně lemované a čtverhranně vystřižené kordulky, fěrtušky do nedávna převážně tmavomodré, překrásně vyšívané a rukávce červené nebo černě vyšívané se *stojatým* límečkem. Pod šátkem nosí se pěkný čepeček. Muži také již odložili pěkné, dávné koženky s modrými punčochami. Nosí nyní černé nohavice (na všední den konopné gatě „třaslavice"), kordule soukenné, pestře vyšívané a košile s rukávy v zápěstí černými pentlemi ovázanými. Kožich ženský, bílý, černě premovaný, jest krátký, fráčkovitý — mužský dlouhý, dubenný, *s kosmatou* bílou vlnou kolem krku a u spodu.

4. Ve farnosti milotské (mimo Skoronice) a mistřínské nosí ženské podobný oblek jako v předešlém kraji, ale mají kol krku velký, bohatě, obyčejně černým hedbávem vyšívaný, do zad spadající obojek, mužští košile s rukávy *otevřenými*, nohavice modré, pěkně šňůrované a kordulku hedbávnou, pestrou. Také tu nosí ještě na všední den hojně konopné „třaslavice". Kožich mužský jest bílý, po kraji černě a bíle čtverečkovaný, s černým, beránkovým, ležatým límcem. V Miloticích jest na celém okrese největší paráda, hlavně ve vyšívání.

5. Vlastní svůj kroj mají Šardice a Karlín, podobný hovoranskému. Ženské mají u rukávců čtverhranný, visutý obojek, ale bílý, kordulky se *špičatým* výstřihem, fěrtůšky úzké, obyč. světlomodré s úzkým, pestře vyšívaným proužkem. V zimě nosí již i soukenné sukně. Šátku po staru „na rožky" uvázaného téměř neuvidíš. Mužští nosí se skoro jako na Mistřínsku. Z Břeclavska tlačí se sem červené nohavice šohajů.

Všude má mládež za širáčky bílé kosířky (kohoutí péra) a starší „mužáci" na Milotsku a Mistřínsku nosí ještě dosti starodávných, bílých halen v čas nepohody.

Povahou i tělesností svojí nemůže, jak snadno pochopíme, býti obyvatelstvo okres. hejtmanství našeho veskrze jednostejné: časté vpády vojenské do kraje našeho za starých dob a hojné osazování pustých osad zajisté mnoho nové krve v kraj náš donesly. A proto jsou v různých osadách různí lidé a různá jejich povaha V některých osadách jsou lidé většinou mírní a hodní, jinde, hlavně na Kyjovsku, zase jest lid prudký a nesnášenlivý, někde upřímný, jinde naopak nakloněn k neupřímnosti. Ve Vracově jsou lidé velicí a silní, v Nechvalíně malí, v Šardicích lidé menší, ale silní a ve Věteřově slabí.

Původem ovšem jest obyvatelstvo hlavně slovácké na Kyjovsku a hanácké na Ždánsku. Ale jsou i celé osady, které se za dávných dob po zpustnutí svém osadily z krajin *německých*, jako Vracov a Skoronice, jak tomu nasvědčují ještě dnes hojná německá jména

rodová. Jiná jména a časté jméno „Čech“ poukazují vedle jiných okolností, že jest u nás mnoho potomstva obyvatel *z království čes kého*, k nám se přistěhovavších.

Dosti častá jména chorvatská (Gregorovič, Ivičič, Krekovič, Válkovič) poukazují k osazování z chorvatských osad, na jihu Moravy druhdy rozšířených. Z Čejče, osazené ve stol. 18 krajany císaře Františka Lotrinského, totiž Francouzy, rozšířily se k nám rody francouzské: Deböf, Lepertier, Šurýn, Spiser. Burget, Šalé, Doné a j. Potomky bývalých kominíků italských, kteří k nám na Moravu přišli po třicetileté válce, kdy začala se stavěti kamna s komíny po vlašském způsobu, jsou zajisté různí Lorenziniové, Demasiové, Tomasiové a p. Zandegiacomo jest Vlach, zbylý tu od stavby dráhy. Kyněra, Sereny, Baláž, Kys, Ištok jsou jména maďarská, Duroň, Balaja, Moroz ruská, Marada snad španělské, Finsteršot švédské.

Pití lihovin, které tak velice seslabuje, ba ničí celá pokolení, není na hejtmanství našem tak rozšířeno, leda tu a tam u chudšího lidu a v jisté doby. Osady, kde více kořalky se pije, nemají také nikdy statný lid, spíše menší a zakrnělejší i duševně. U nás je původně vinný kraj a za stara pívalo se jen víno a také se více pěstovalo. Víno činí sice lid prudkým, ale bystrým. Bylo by žádoucno proto, aby se kraj náš zase vrátil k vínu a kořalky vůbec zanechal a jí pohrdal.

12. Náboženské poměry a osvětové prostředky.

Náboženství jest na okres. hejtmanství kyjovském většinou *křesťanské.* Katolíků napočteno r. 1900 48.690, protestantů, především helvetského č. reformovaného vyznání (kalvínů) 436 duší. Židů bylo na okrese v r. 1900 1101. A poměr jednotlivých vyznání zůstal asi nezměněn do dneška. Katolické osady přiděleny jsou farám katolickým, a fary zase podřízeny děkanstvím, z nichž některá patří k biskupství brněnskému, většina pak k arcibiskupství olomouckému. –

K brněnskému biskupství patří z děkanství hodoňského fary v Šardicích a Želeticích; z bučovského děkanství fary ve Ždánicích, Lovčicích a Bohuslavicích; z klobúckého děkanství farnost dambořická, žarošská a archlebská -- tedy celkem 8 far.

Ostatek patří k arcibiskupství olomouckému a sice z děkanství bzenecko-kyjovského: fara v Kyjově, Miloticích, Mistříně, Kostelci, Ježově, Vlkoši, Žeravicích, Osvětimanech, Syrovíně a Vracově; z děkanství litenčického farnost koryčanská a jestřabská; z hradišťského farnost stupavská — tedy celkem 13 far.

Protestanté, hlavně na Ždánsku rozšíření, mají svůj kostel v Klobúcích u Brna, kdež jest i sídlo fary helvetského vyznání, a ta patří k obvodu západomoravskému. V Násedlovicích a Dambořicích

jsou jen malé modlitebny. Židé roztroušeni jsou po městech a osadách hlavně jako obchodníci, hostinští a větší hospodáři, místy i řemeslníci. Náboženský sdruženi jsou v t. zv. náboženské obce židovské. Synagogu (modlitebnu) mají velkou v Kyjově, menší v Dambořicích a Koryčanech. Rabín židovský jest v Kyjově a v Dambořicích.

O vzdělání lidu stará se především celá řada *škol obecných*, dnes již skoro v každé obci zařízených a většinou řádně opatřených. Celkem jsou jednotřídky 4, dvoutřídek je 13, trojtřídek 15, čtyřtřídek 7, pětitřídek 8 a šestitřídka jedna. Přiškolených obcí v hejtmanství našem je pouze 6. Německé školy jsou v Kyjově (4 třídy), v Koryčanech (1 třída) a v Dambořicích (1 třída).

Měšťanské školy jsou v Kyjově a v Koryčanech, zřizují se ve Vracově a budou asi svým časem i ve Ždánicích a Dambořicích.

O mládež škole odrostlou pečují *školy pokračovací* v Kyjově, Vracově a v Koryčanech; v Kyjově jest pokračovací škola i pro děvčata a zřizuje se i besídka nedělní pro učně. *Zimní hospodářská škola* založena byla r. 1907 v Kyjově. Tu také jest *škola střední*. Byly tu sice latinské školy piaristské již ve stol. 18., ale novodobé gymnasium, ovšem německé, zřízeno až r. 1868. Když Kyjov dostal zastupitelstvo české, zřízeno r. 1898 obecní gymnasium české, které r. 1908 přešlo ve správu státní a od r. 1909/10 mění se na osmitřídní gymnasium reálné nového způsobu.

13. Zemědělství. Velkostatky.

Většina obyvatelstva okres. hejtmanství kyjovského zabývá se *rolnictvím či zemědělstvím*. Majetek pozemkový nikde není dnes u gruntů venkovských příliš veliký a také půda není všude na okrese nejlepší, jsouc místy písčitá, místy zase příliš slinitá nebo mokrá. Nejlepší půdu mají Kyjov, Milotice, Mistřín a Želetice, t. j. zde jest nejvíce půdy prvé třídy. Pokrok v hospodaření jest ale všude patrný: užívá se již hojně umělých hnojiv, půda se spravuje, mokrá odvodňuje, stroje hospodářské se šíří. A tak patří hejtmanství naše k vyspělejším a proto zámožnějším krajinám Slovácka, což viděti na pěkném dobytku, hlavně na koních. Pro nedostatek luk není ovšem skotu ani koní tolik, jako v Pomoraví. A skot i vepřový dobytek měl by se přece jen více pěstovati, protože řepa i obilniny klesly v cenách, ale maso neobyčejně se zdražilo!

V roce 1900 bylo na okrese 26.932 *ha* polí, 1.420 *ha* luk, 611 *ha* zahrad, 841 *ha* vinic, 1.859 *ha* pastvin. Koní napočteno 2.640, hovězího dobytka 14.924, vepřového 14.689; r. 1908 bylo koní 2.457, hovězího dobytka 14.889, ovcí 26, koz 4.035, vepřů 13.033, slepic 54.622, husí 7.157 a kachen 1.374.

Lesy patří většinou velkostatkům. Původně skoro vesměs listnaté — v horách bukové, v nížinách dubové — ustupují ponenáhlu jehličnatým, rychleji rostoucím. Celkem bylo r. 1900 na hejtmanství našem lesů 13.075 *ha*. Na okresním hejtmanství kyjovském mají následující velkostatky alespoň z části své pozemky:

1. *Bzenec*. K tomu patří u nás Dol. Moštěnice, dvůr Josefinin a hájovna, statek Ježovský, Labuťský a dvůr i revír ve Vracově. Celková velikost jeho jest 3.307 *ha* 30 *a*, lesů z toho 2.660 *ha*. Statek bzenecký patří Amalii hraběnce Reichenbach-Lesonické ve Frankfurtě nad Mohanem.

2. *Bučovice*. Rozsáhlé panství bučovské v našem hejtmanství (celková rozloha 6.355 *ha*, lesů 4545 *ha*) jest majetkem panujícího knížete Jana II. z Liechtensteinu a má na Kyjovsku statek stražovský (zámeček, dvůr a revír), revír v Bohuslavicích, na Ždánsku ždánské panství se zámkem, statek Nechvalín, Žarošice se zámečkem a dvorem, dvory a revíry v Archlebově, Dambořicích, Lovčicích, Věteřově. Uhřicích, dvory v Karlíně, Násedlovicích, Dražůvkách, Želeticích a Ostrovánkách — tedy velikou část Ždánska.

3. *Buchlovice* mají u nás hlavně velké lesy: revír v Osvětimanech, Stupavě a Moravanech. Vedle toho patří jim vinice v Újezdci a zámek i dvůr v Žeravicích. Panství toto zaujímá celkem 1993 *ha*, z čehož je lesů 1.631 *ha*. Majitelem jest Leopold hrabě Berchtold t. č. velevyslanec rakouský v Petrohradě. Druhdy patřily k Buchlovicím — robotou — i Medlovice a Moravany.

4. *Koryčany* se zámkem, revírem a dvorem v Koryčanech, statkem v Blišících a Léskovci a revírem i dvorem v Jestřabicích jsou majetkem Ludvíka Wittgensteina, velkoprůmyslníka ve Vídni. Rozloha panství tohoto jest $3514^1/_2$ *ha*; lesů jest $2751^1/_2$ *ha*

5. *Kostelec* (celková výměra 391 *ha*, lesů $1^1/_2$ *ha*). K tomu patří zámeček a dvůr v Kostelci, dvůr v Žadovicích a stateček ve Skalce. Majitelem jest baron Klein ve Wiesenberku.

6. *Kyjov*. Král. město Kyjov drží statek v Kyjově, dvůr v Kelčanech a revír v Březovicích. Druhdy patřily Kyjovu i Bukovany (robotou). Majetek městský rozprostírá se na 442 *ha*; lesů jest $225^1/_2$ *ha*.

7. *Milotice* se zámkem v Miloticích patří Karlu hraběti ze Seilern-Aspangu a zaujímají plochu 2510 *ha*, z čehož je lesů 1102 *ha*. Panství skládá se ze dvoru milotského, mistřínského, svatobořského (se zámečkem), vlkošského a vacenovského (Růdník) a z revíru milotského (s Chrastí), sobůlského, čeložnického a na Růdníku z luk u Milotic a z rybníku „Písečného“ rovněž u Milotic.

8. *Šardice* se dvorem a zámečkem v Šardicích patří klášteru sv. Tomáše v Brně. Druhdy patřil k němu i Boršov (robotou). Rozloha panství tohoto jest 370 *ha*.

14. Průmysl a obchod.

Okresní hejtmanství kyjovské jest, jak řečeno, převážně zemědělské. Pro *průmysl* není tu vlastně podmínek, leda ve hnědém uhlí. Přece však znamenati lze několik středisk průmyslových. Jsou to především Koryčany se svou proslavenou, roku 1856 založenou továrnou na nábytek z ohýbaného dřeva,*) firmě Thonetově patřící. Dřívější velké lesy bukové na Koryčansku zavdaly příčinu k jejímu založení. Nyní arciť dováží se potřebné dřevo z cizích zemí, hlavně z Uher.

Velké lesy, z nichž dřevo těžko dalo se pro nedostatek cest odvážeti, daly podklad i ke skelným hutím. Již ve středověku byly sklárny ve Staré Huti nedaleko hranic okresu, později pak na Stupavě v našem okrese.

Když začalo dolování hnědého uhlí, založena huť kyjovská na cestě ke Kostelci, ale později se ocitla v dole na nynějším svém místě a stále se rozšiřuje, a huť kelčanská, která však trvala pouze dvě léta. V kyjovské pracuje se jen obyčejné sklo duté a tabulové. Huť na Stupavě zanikla r. 1907.

Starodávné *mlynářství*, dříve velice kvetoucí, stále klesá, mlýny jsou opouštěny (Kameňák, Hrachovec, Spálený a j.) i větřáky zanikají. Některé mlýny jsou ovšem přeměněny v parní, ale i těch ubývá. V Kyjově jeden po vyhoření zrušen, druhý spojen s pivovarem, třetí, který dosud proslaven jest svým loupaným hrachem, přeměněn částečně na vyrábění ovocných konserv. Několik venkovských mlýnů vodních přetvořeno také na pohon naftový nebo benzinový.

Cukrovary jsou ve Ždánicích a Kelčanech, vyrábějí však jen nečištěný cukr. *Pivovary* se *sladovnami* jsou v Kyjově a v Koryčanech. *Lihovarů* jest více: po dvou v Kyjově a Miloticích, po jednom v Koryčanech, Vlkoši, Svatobořicích a Mistříně; *octárny* dvě v Kyjově. V Kyjově jest i továrna na *cukrovinky* a na *sodovku*. Druhá továrna na sodovou vodu jest v Koryčanech. Ve Stavěšicích jest značná továrna na *poniklované zboží*, která odbočku si zřídila ve Svatobořicích poblíže nádraží. V Koryčanech jest ještě továrna na *zboží rákosové* a v Blišicích továrna na *nábytek*.

Cihelen rukodilných jest na okrese mnoho, ale jen některé, majíce lepší hlínu, mohou lepší zboží vyráběti. Cihly samé jsou celkem drahé. Parostrojních cihelen dosud u nás není; zakládá se však parní cihelna na cementové cihly v Koryčanech.

Se sklárnami souvisí i *košařství*, zabývající se hlavně oplétáním lahví (demijonů). Nejvíce košařů jest v Kyjově, Něčicích,

*) Ohýbání dřeva známo bylo již ode dávna na Valašsku při dělání „čaganů". A to dalo podnět celému průmyslu z ohýbaného dřeva, nyní světovému. —

Bohuslavicích a Jestřabicích. V okolí Koryčan vyplétají se také židle z továrny Thonetovy.

Další rozmach průmyslu většího dá se očekávati od rozvoje dolování uhlí hnědého.

Menší *domácí průmysl* není příliš rozmanitý: v Březovicích, Osvětimanech a Ždánicích vyrábějí se metly a slaměnky; dřevěné uhlí v milířích vypalují na Ždánsku, Lovečsku a Moravansku. *Kolomaznictví* v Čeložnicích již dávno vymizelo. Ve Skalce a okolí tkává se konopné *plátno*. *Vyšívání* na Kyjovsku, druhdy přerozmanité, pozvolna, ale jistě zaniká; jen na Milotsku dosud kvete, třebas ne ve starobylé ušlechtilosti. Starodávné fěrtůšky dodnes obdivem naplňují znalce. Také rukávce ženské a košile šohajů bývají na Milotsku, Svatobořsku a Mistřínsku pěkně vyšívané a obdivuhodně prolamované. Vyšívání rukávců kolem Újezdce má jiný ráz, ale jest překrásné svým „výřezem“ (hustým prolamováním). Pěkná jsou i bíle rýsovaná *vajíčka velkonoční* z okolí Kyjova, voskem barevným pokrývaná ve Stavěšicích a pestře malovaná, z Pomoraví do Hýsel zavedená.

Z ovoce domácího — kromě prodeje, o němž níže bude řeč, a kromě zužitkování v domácnostech (sušení, povidla = trnky) — užívá se hlavně švestek, někdy i třešní a broskví vinohradních na výrobu *slivovice* (broskovice, třešňovice). Nejvíce vyrobí se nyní slivovice v Dambořicích a Bohuslavicích. Semenec a lněné semínko netlačí se nyní již nikde na *olej*, ač do nedávna byly olejkárny ve Vacenovicích a Vracově. *Cukrářů* a perníkářů jest nejvíce v Žarošicích k vůli proslaveným tamnějším poutím.

Obchod pohybuje se u nás v obvyklých mezích venkovských okresů a jest hlavně zemědělský.

Obilí, především výborný ječmen, kupuje a vyváží se hlavně z Kyjova, *zelenina* přerozmanitá rozváží se z Vracova, *brambory* z Vacenovic, *třešně* z Březovic, Lovčic a Kyjova. *Ovoce* ostatní se prodá na drobno; pouze na Ždánsko dojíždějí Líšňáci a odvážejí je do Brna. Ze dvorů a větších hospodářství odváží se ke drahám *mléko*, hlavně pro Vídeň. *Mlékárna* společenská jest jen v Archlebově a rozváží máslo a sýry; soukromá mlékárna je ve Stražovicích. V Kyjově a po vesnicích skupují obchodníci (handlíři) různé *jiné potraviny* (drůbež, zvěřinu, máslo, vejce, tvaroh, husí játra atd.) a odesílají vše do Vídně.

Víno prodává se málo, nejvíce ze Stavěšic, Archlebova, Újezdce a Syrovína, něco i ze Ždánic. Ostatek se doma spotřebuje.

Peněžní obchod děje se hlavně v záložnách rozmanitých, kontribučenských fondech a městské spořitelně v Kyjově.

Jednotlivě uvedeny budou záložny, rovněž jako trhy výroční, dobytčí a týdenní u jednotlivých osad v oddíle místopisném.

15. Dopravní prostředky, pošty, telegrafy a telefony.

Silnice okresní, které dnes nejvíce dopravě slouží, jsou nyní skorem mezi všemi osadami hejtmanství našeho. V silničním okrese kyjovském jest 142·018 *km* silnic, na Ždánsku 49·714 *km*. Přes to, že kámen silniční u nás není tak výborný* jako na Hradišťsku, jsou silnice naše výborně udržované a nověji i parním válcem srovnávané.

Císařská silnice, spojující Brno přes Slavkov s Hodonínem, vstupuje na Ždánsko nedaleko zaniklého dvoru Arnoštčina a vede kolem Žarošic, dvora Janova a Násedlovic na návrší „Světlá" u Karlína a tu z okresu vychází. Na okrese jest jí 14 *km*. Pochází již z 18. století. Ostatně i některé *polní cesty* jsou lépe udržovány na př. ona od Ježova k Újezdci (klášterská), z Újezdce do Březovic přes Osvětimany, z Josefínského dvora k Zavadilce a Koryčanům, Těšanka (cesta na Ždánsku) a vůbec mnohé panské, hlavně lesní cesty.

V posledních dvaceti letech vzmohly se i *dráhy*. Hejtmanstvím naším vede dráha Brněnsko-Vlárská, patřící dříve společnosti státních drah rak.-uherských, nyní však již postátněná, stavěná ve dvou dílech: r. 1884 vystavěna dráha do Bzence a r. 1887 do Brna. Stanice této dráhy u nás jsou Vracov, Vlkoš, Kyjov, Bohuslavice a Haluzice. Ve Vlkoši připojuje se k ní vlečná dráha do cukrovaru kelčanského a v Kyjově vlečná dráha do sklenných hutí.

C. k. státní dráha (zal. r. 1900) vede z Kyjova stanicí svatobořickou k Dubňanům a Hodonínu. Nová dráha ždánsko-klobúcká má na okrese stanice Ždánice, Dražůvky, Želetice, Janov (Násedlovice—Uhřice), Dambořice a Bohumělice. Otevřena byla r. 1909.

Poštovní úřady, které pěšími posly nyní většinou každodenní dodávku listů zprostředkují do všech osad, jsou následující:

1. V Kyjově (poštovní úřad od nejstarších dob, státní od r. 1896) pro Kyjov, Něčice, Boršov, Bukovany, Soběůlky, Svatobořice, Mistřín, Skoronice, Vlkoš, Moravany, Kostelec a Čeložnice.
2. V Kelčanech (venkovský poštovní úřad od r. 1870) pro Kelčany, Žadovice, Hýsle a Moštěnici. Jízdní spojení s Kyjovem.
3. Ve Vracově (v. p. ú. od r. 1871).
4. V Miloticích (v. p. ú. od r. 1882) pro Milotice a Vacenovice.
5. V Osvětimanech (v. p. ú. od r. 1872) pro Osvětimany, Újezdec, Syrovín, Hostějov, Medlovice a Březovice.
6. V Žeravicích (v. p. ú. od r. 1871) pro Žeravice, Ježov, Skalku a Labuť.

*) Silnice naše štěrkují se z lomů v Bukovanech, Syrovíně, Lėskovci, Moravanech, Moštěnicích, na Lysé hoře, u Osvětiman, Jestřabic, Čeložnic, Věteřova, Bohuslavic a Dražůvek, a červeným kamenem od Medlovic; na Ždánsku i štěrkem od Bohumělic.

7. V Bohuslavicích (v. p. ú. od r. 1901).
8. V Koryčanech (v. p. ú. od r. 1852) pro Koryčany, Jestřabice, Blišice, Léskovec a Huť. Jízdní připojení do stanice Nemotic.
9. Ve Stražovicích (v. p ú. od r. 1892) pro Stražovice, Stavěšice, Nenkovice, Želetice, Dražůvky a Věteřov.
10. Ve Ždánicích (v. p. ú. od r. 1850) pro Ždánice, Lovčice, Nechvalín a Ostrovánky. Jízdní připojení do Kyjova.
11. V Archlebově (v. p. ú. od r. 1899).
12. V Žarošicích (v. p. ú. od r. 1886) pro Žarošice, Násedlovice, Uhřice, Silničnou a Zdravou vodu.
13. V Dambořicích (v. p. ú. od r. 1883). Jízdní připojení do Sokolnic.

Stupava patří poštou do Buchlovic, Šardice a Karlín do Čejče.

Telegrafní úřady mají Kyjov. Kelčany, Koryčany a Ždánice. Možno však použíti i telegrafu na stanicích železničních.

Telefon státní má stanici v Kyjově, kteráž spojena jest přes Bzenec do Hodonína a odtud na vše strany. Spojení soukromé s telefonem tímto mají jednotlivci v Kyjově a továrny ve Ždánicích, Kelčanech, Koryčanech a Svatobořicích.

Telefonů soukromých užívají všechny dvory a továrny, jež s ústředími úředními takto ve snadném spojení jsou. Též něco málo soukromníků užívá v domácnosti telefonu.

16. Obecní úprava a úřady obecní. Poslanci.

Obyvatelstvo okres. hejtmanství kyjovského usazeno jest ve 52 osadách, z nichž jest jedno město, 8 městýsů čili městeček a 43 obcí venkovských čili dědin.

Obyvatelstvo každé osady volí si obecní výbor (zastupitelstvo) zpravidla po 3 letech a ten stará se o vyřizování obecních záležitostí. V osadách venkovských má výbor členů méně, v městech více, v Kyjově 30. Volba děje se většinou ústně ve 3 skupinách voličů čili v tak zvaných sborech, a sice dle množství daní. Do prvého a druhého sboru řadí se někdy i *čestní členové,* kteří pro zásluhy o obec neb národ touto poctou od obcí byli vyznamenáni, třebas by v obci samé nebydleli. Z obecního výboru volí se pak obecní rada a starosta. Rada skládá se na venkově obyčejně ze dvou až tří radních, v městě Kyjově ze starosty a 10 radních, v Koryčanech je 8 radních a radí se vždy napřed o všech záležitostech obce se týkajících a návrhy své dává pak v sezení celého výboru schvalovati. O záležitosti školské pečuje místní školní rada, na výboru úplně nezávislá, a o záležitosti kostelní t. zv. výbor kostelní čili konkurenční.

Vůči úřadům jiným zastupuje obec starosta nebo jeho zástupce, obyčejně první radní.

Poznamenati sluší, že židé v Kyjově mají svou vlastní obec židovskou se starostou a radními.

Zastupování obcí *na zemském sněmě* v Brně, který jedná o záležitostech celé země naší, o vydáních a příjmech zemských i o zemských zákonech, vykonávají *poslanci zemští*. Zastupování na *říšské radě* (sněmu) ve Vídni, kde projednávají se záležitosti celé říše, kde vydávají se zákony pro celou říši platící, kde povolují se výlohy na potřeby státní všech ministerstev, kde povoluje se konečně i odvod vojska, vykonávají *poslanci říšští*, zpravidla tak jako zemští na 6 let volení.

Do sněmu říšského volí se dle „všeobecného rovného hlasovacího práva *tajně* t. j. lístky, a sice města zvláště a venkov také zvláště. Na sněm zemský volí se dle všeobecného rovného hlasovacího práva také lístky, ale dle zájmů jednotlivých tříd: velkostatků, měst, osad venkovských a t. zv. třídy „všeobecné", k níž patří všichni 24letí zachovalí mužové, kteří v té které obci alespoň po 6 měsíců bydlí i ti, kteří snad již v ostatních třídách volili.

Do obou sněmoven, zemské i říšské, volí se u nás na Moravě dle národností, t. j. každá národnost své poslance zvláště.

Do *sněmu zemského* volí město Kyjov poslance se Strážnicí, Bzencem, Veselím, Předměstím Veselí, Uh. Ostrohem a jeho Předměstím. Venkovské obce soudního okresu kyjovského volí si *samy* jednoho poslance, obce na Ždánsku volí s venkovem bučovským také jednoho. Ve všeobecné kurii volí si soudní okresy kyjovský, ždánský, uh. ostrožský a strážnický jednoho poslance.

Na *říšskou radu* volí město Kyjov svého poslance se Strážnicí, Hodonínem, Uh. Hradištěm, Starým Městem, Bzencem, Veselím a Předměstím Veselí, Ostrohem a Předměstím Ostrohu, Břeclavou, Podivínem, Uh. Brodem a Luhačovicemi. Venkovské osady našeho hejtmanství volí si poslance svého se soudním okresem hodonským.

17. Úřady.

a) *Obecním úřadem* jest obecní představenstvo: starosta a jeho náměstek, I. radní. Sekretář obecní, který písemnosti vede, bývá zpravidla jen ve městech a městečkách. Na venku často pořizuje písemnosti některý učitel. Ostatně bývají v obcích strážníci (policajti), ponocní a polní hlídači (hotaři). Ve vinných krajích bývají i „vincúři" při vinohradech. Vyšším dozorčím úřadem, bdícím nad majetkem obecním, jest *zemský výbor* v Brně, mající v čele zemského hejtmana.

b) Hlavním *státním úřadem* okresním jest u nás *okresní hejtmanství* v Kyjově, jehož obor působnosti již na počátku byl vyznačen. V čele má okresního hejtmana, jemuž k ruce jsou komisař, koncipista, sekretář, ve věcech školních inspektor okresní, jinak

ještě okresní lékař (pro zdravotnictví), zvěrolékař (pro dobytčí zdravotnictví) a vojenský assistent (pro vojenské záležitosti). Záležitosti stavební, přehlížení parních kotlů a pod. věci má na starosti okresní inženýr, pro několik hejtmanství společný; hornické věci pod dozorem má báňský (horní) inspektor v Brně, kdež jest i vrchní dozorce nad lesy, nad průmyslovými podniky atd. C. k. okresní hejtmanství podřízeno jest brněnskému c. k. místodržitelství.

Poznamenáno budiž, že u c. k. okres. hejtmanství uložena jest *vodní kniha*, v níž zapsány jsou poměry, týkající se všech vodních práv v okresu, veřejnosti méně známá.

c) C. k. *evidenční geometr* č. zeměměřič v Kyjově provádí měření pozemků a stavebních částic (parcel) za účelem řádného vyměření daní pozemkových. Ždánsko patří c. k. evidenčnímu geometru v Bučovicích.

d) Daně přímé vyměřuje *c. k. berní inspektorát* v Kyjově. (*Poplatky* různé vyměřuje c. k. okresní finanční ředitelství v Uh. Hradišti) Daně a poplatky vybírají a platy státní a zemské úřednictvu i učitelstvu vyplácejí *c. k. berní úřady* v Kyjově a ve Ždánicích. Úřady ty řídí c. k. berní inspektor (sekretář finanční) a berní správce; k ruce jsou mu berní a adjunktové.

e) *C. k. okres. finanční stráž* má u nás dozor nad různými výrobky, hlavně cukrovarů, lihovarů a pivovarů, aby množství jejich odpovídalo poplatkům zapraveným u berního úřadu. V čele úřadu jest c. k. vrchní komisař finanční stráže.

f) *C. k. cejchovní úřad* zjišťuje řádnost měr a váh a na sudy správný obsah jejich vpaluje. Úřad tento spravuje t. zv. c. k. cejchmistr.

g) *C. k. četnický úřad* s okresním velitelstvím bdí nad bezpečností veřejnou a má podřízená velitelství stanovištní v Koryčanech, Osvětimanech, Vracově, Kelčanech, Žarošicích, Ždánicích, Dambořicích a Šardicích. V čele jeho jest c. k. okres. četnický velitel.

h) *C. k. okres. soudy* v Kyjově a ve Ždánicích mají na starosti souzení a záležitosti pozůstalostní a sirotčí, dále knihy pozemkové (gruntovní), ověřování listin (legalisování), činění soupisů (inventur) a provádění dobrovolných dražeb. Některé z těchto prací přidělují c. k. okres. soudy i notářům. V čele okres. soudu jest správce (často rada zemského soudu) a jemu po boku c. k. okres. soudce, soudcové, funkcionář státního nadvládnictví, listovní (gruntovní) a officiálové. U každého soudu jest i věznice se zvláštním správcem. Odvolání od soudu okresního děje se u nás ke krajskému soudu v Uh. Hradišti.

i) *C. k. notářství* v Kyjově a ve Ždánicích provádějí notářské spisy: především smlouvy svatební a mezi manžely, kupy, prodeje a vše to, co soud okresní jim přiděluje: pozůstalosti, soupisy, dražby, legalisace atd.

j) *Advokáti* poskytují lidem právní pomoc a radu při sporech soudních a trestních záležitostech. Upravují též právní listiny. V Kyjově jsou tři čeští a dva němečtí, ve Ždánicích jeden český advokát.

k) *Obvodní lékaři* mají dozor nad zdravotním stavem svého obvodu a jsou u nás v Kyjově, Koryčanech, Miloticích, Žeravicích, Ždánicích, Žarošicích a Dambořicích. Vracov má svého obvodního lékaře v Bzenci, Šardice a Karlín v Čejči. Kyjov má i svého vlastního městského lékaře. Též mnohé průmyslové závody mají zvláštní lékaře pro nemocenské pokladny.

l) *Lékárny* jsou v Kyjově a v Koryčanech. Někteří obvodní lékaři mají povoleny i své soukromé lékárny.

Veřejných nemocnic na okrese našem není. Lidé choří posílají se do nemocnic brněnských. Pouze nemocenská pokladna v Kyjově má soukromou malou nemocnici o několika postelích v městské budově.

O zaopatření churavého dělnictva lékařem, léky a podporami pečují *nemocenské pokladny* průmyslových závodů. Horníci mají své „bratrské pokladny spojené“ se sídlem v Dubňanech.

m) Zájmy živností řemeslných, mistrů i dělníků obstarávají různá *společenstva živnostnická:* stavební, potravní, oděvní, dřevo a kov zpracující, kovářů a podkovářů a *obchodní gremium* obchodníků se sídlem v Kyjově a ve Ždánicích. Ta přispívají i na pokračovací školy živnostenské (průmyslové), dosud většinou večerní, a sice v Kyjově, Ždánicích a Koryčanech.

n) O udržování silnic pečuje *silniční výbor,* jeden na Kyjovsku a druhý na Ždánsku, volený dle zájmů. Jemu podléhá cestmistr i cestaři (pohrabáči).

o) Úvěr peněžní poskytují a vklady na úrok přijímají: *městská spořitelna* v Kyjově, četné *záložny* rolnické a občanské a *fondy kontribučenské*).* S menšími obnosy pracují záložny Raiffeisenovy, rovněž hojné.

Každá záložna má svůj výbor, svou dozorčí radu, svého pokladníka a zpravidla i účetního. Čas občas dává se prohlédnouti i Ústředním Svazem.

p) Školství v okrese obstarává *c. k. okresní školní rada,* jejíž předsedou jest c. k. okresní hejtman a přísedícími členové volení jednak státem, jednak zemským výborem, jednak učitelstvem. Také jednotlivá vyznání mají v nich své zástupce anebo alespoň spolurádce. Dozorčí osobou nad školami jest c. k. okres. školdozorce. C. k. okres. škol. rada podřízena jest zemské školní radě v Brně. V jednotlivých obcích pečuje o školy, jak uvedeno, místní školní rada.

---

*) Fondy kontribučenské povstaly r. 1868 přeměněním bývalých sýpek kontribučenských, zřizovaných ve stol. 18. pro případ nouze za tím účelem, aby se mohla platiti z jejich zásob obilních kontribuce (daň).

r) O zachování památek starožitných, dějepisných i uměleckých, mají péči *c. k. konservátoři ústřední komise ve Vídni,* jimž má se prostřednictvím c. k. okres. hejtmanství dávati zpráva o zamýšlených opravách důležitých starých budov (kostelů, zámků a pod.) a dále o každém nálezu starožitnickém i peněz starých, pohřebišť předvěkých a uměleckých děl k vůli zjištění věcí těch, aniž by věci ty nálezcům nebo majitelům jich byly tím odňaty.

